

تحلیل وضعیت مدیریت نظام شابک در جهان

داریوش مطلبی^۱*

استادیار دانشگاه آزاد اسلامی، واحد یادگار امام شهرری

مهدی علیپور حافظی^۲

دکترای تخصصی کتابداری و اطلاع رسانی، استادیار دانشگاه علامه طباطبائی

مدیریت اطلاعات

دوره ۱، شماره ۱ و ۲
زمستان ۹۴ بهار ۹۵

چکیده: هدف اصلی مطالعه حاضر، تحلیل وضعیت و جایگاه نظام شماره‌گذاری استاندارد بین‌المللی کتاب (شابک) در بین کشورهای عضو و نحوه عمل مؤسسه‌های ملی به وظایف محوله از سوی سازمان جهانی شابک است. روش پژوهش از نوع پیمایشی است و جامعه آماری تمامی نمایندگان سازمان جهانی شابک نزدیک به ۱۶۰ کشور است که از بین آنها ۶۶ نماینده فعال به پرسشنامه پاسخ دادند. ابزار گردآوری داده‌ها پرسشنامه پژوهشگر ساخته و روش تجزیه و تحلیل داده‌ها نیز از روش آمار توصیفی نظیر فراوانی، درصد، و... می‌باشد. یافته‌ها. یافته‌ها نشان می‌دهند تنها ۴۲ درصد کشورها، شابک را به صورت رایگان در اختیار ناشران قرار می‌دهند. ۶۰/۶ درصد کشورهای عضو، بانک اطلاعاتی کتابشناختی منابع دارای شابک را تولید کرده‌اند. ۷۴/۲ درصد مؤسسه‌های ملی اطلاعات ناشران عضو را برای درج در راهنمای بین‌المللی ناشران در اختیار سازمان جهانی قرار می‌دهند. در این میان تنها ۴۲/۴ درصد مؤسسه‌ها، شابک‌های غلط اختصاص یافته از سوی ناشران را اصلاح می‌کنند. از نظر کاربرد فهرست‌برداری، توزیع، جستجوی کتابشناختی به ترتیب بیشترین کاربرد را دارند. در ۲۷ درصد کشورها، ناشران آگاهی کافی از نظام شابک دارند. کشورهای عضو، کتابخانه ملی و اتحادیه ناشران را مهم‌ترین حامیان نظام شابک، و برگزاری کارگاه و همایش را مهم‌ترین روش افزایش آگاهی و انگیزه ناشران برای استفاده از شابک می‌دانند. مؤسسات ملی، اطلاع‌رسانی از طریق رسانه‌های همگانی در باره فواید و کاربردهای شابک و برگزاری کارگاه‌ها آموزشی و همایش‌های منطقه‌ای و بین‌المللی را مهم‌ترین راه کارهای بهبود نظام شابک عنوان کرده‌اند. نتایج. نظام شابک از نظر کارایی و میزان تمایل ناشران به استفاده از آن، از وضعیت چندان مطلوبی برخوردار نیست. شکل‌گیری کتاب‌خوان‌های الکترونیکی و تبلت‌ها، و عدم تمایل برخی از آنها به استفاده از نظام شابک و همچنین شکل‌گیری استانداردهای جدید نظر **DOI** و **ISAN** و یکسانی بیش از حد شماره شابک با شماره **EAN** موجودیت نظام شابک را با تهدید همراه کرده است و لازم است نظام شابک بازتعریفی از ماهیت، ساختار، عملکرد، و کارایی خویش داشته باشد.

کلیدواژه‌ها: شماره استاندارد بین‌المللی کتاب، شابک، **ISBN**، مدیریت بین‌المللی، استاندارد کتاب، نشر

¹ dariushmatlabi@yahoo.com

² Meh.hafezi@gmail.com

مقدمه

با اختراع چاپ در قرن پانزدهم از سوی گوتنبرگ، تولید کتاب وارد مرحله‌ای جدیدی از حیات خود شد. پس از اختراع چاپ نه تنها روز به روز بر تعداد کتاب‌های منتشر شده افزوده شد، بلکه دسترسی به آن از انحصار عده‌ای محدود خارج و به کالایی همگانی تبدیل شد. از زمان اختراع چاپ تاکنون، همه ساله بر میزان کتاب‌های منتشر شده افزوده می‌شود، به طوری که در چند دهه گذشته به جای مفاهیمی چون محدودیت اطلاعات با مفاهیم دیگری نظیر انفجار اطلاعات و به عبارتی انفجار انتشارات مواجه هستیم و فزونی منابع اطلاعاتی خود به مشکلی در فرآیند دسترسی به اطلاعات تبدیل شده است.

در دهه‌های گذشته جستجو و بازیابی یک اثر، از میان میلیون‌ها اثر خود به مشکلی مهم تبدیل شده و عناصر اطلاعاتی مانند عنوان، نویسنده، ناشر، موضوع و... به دلیل اشتباهات احتمالی در بازیابی دقیق یک اثر، دیگر جوابگوی نیاز علاقه‌مندان به کتاب نیست. استفاده از کامپیوتر برای ذخیره، نگهداری و بازیابی اطلاعات آثار منتشر شده، هر چند بسیاری از مشکلات بازیابی آثار را مرتفع کرد ولی همچنان مشکلات ناشی از تکراری بودن اطلاعات کتابشناختی که مشکلاتی را برای بازیابی دقیق اثر ایجاد می‌کرد، پابرجا بود.

برای اولین بار ناشران و توزیع‌کنندگان کتاب در اروپا که از کامپیوتر در کارهای جاری خویش استفاده می‌کردند متوجه شدند پیش‌نیاز ایجاد نظامی خودکار و کارآمد برای بازیابی، سفارش و همچنین پردازش سفارش‌ها و کنترل موجودی انبار، وجود شماره‌ای منحصر به فرد و ساده برای شناسایی آثار انتشار یافته است. نظامی که این نیازها را برآورده می‌ساخت اولین بار در سال ۱۹۶۷ از سوی ناشران انگلستان به نام شماره‌گذاری استاندارد کتاب^۳ مطرح و با مقبولیت آن بین ناشران امریکایی، سازمان جهانی استاندارد آنرا در سال ۱۹۷۰ به‌عنوان استاندارد بین‌المللی ۲۱۰۸ تصویب کرد (سازمان جهانی شابک، ۱۳۸۶). شماره استاندارد بین‌المللی کتاب از همان ابتدا، به‌عنوان ابزاری نهایی برای پیگیری و ردیابی هزاران عنوان کتاب منتشر شده در سال‌های مختلف تبلیغ می‌شد و پیش‌بینی می‌شد که بتواند انقلابی در فرآیندهای سفارش کتاب برای کتابخانه‌ها و کتابفروشی‌ها ایجاد می‌کند (The ISBN: A Good Tool Sorely Misused, 1990).

شابک امروزه علاوه بر کتاب‌های چاپی، همه منابع اطلاعاتی که تک‌نگاشت هستند نظیر جزوات، مقالات یک نشریه که به صورت منفرد منتشر می‌شود، نقشه‌ها، فیلم‌های آموزشی، میکروفرم‌ها، منابع الکترونیک، نرم‌افزارهای آموزشی، منابع چندرسانه‌ای و... را شامل می‌شود. با توجه به تنوع رسانه‌های اطلاعاتی و شکل‌گیری رسانه‌های جدیدتر، هر روز بر دامنه کاربرد این استاندارد افزوده می‌شود و سازمان جهانی استاندارد هم به‌ناچار در چند نوبت اقدام به ویرایش استاندارد ۲۱۰۸ کرده است. امتیازهای زیادی را سازمان جهانی شابک^۴ (2012) در دستنامه استفاده‌کنندگان برای نظام شابک در نظر گرفته است که می‌توان به شرح زیر به آنها اشاره کرد:

- شناسه‌ای منحصر به فرد و بین‌المللی برای شناسایی آثار تک‌نگاشتی؛
- فراهم کردن امکان گردآوری و روزآمدسازی راهنماهای تجاری کتاب و بانک‌های اطلاعاتی کتابشناختی مانند فهرست کتاب‌های موجود در بازار^۵؛
- امکان سفارش و توزیع آثار منتشر شده، بدون احتمال خطا؛
- شابک شناسه‌ای ماشین‌خوان برای بازیابی سریع و بدون اشتباه یک اثر است؛
- شابک ابزاری ضروری برای راه‌اندازی نظام‌های مکانیزه فروش کتاب؛

³. Standard Book Number

⁴. International ISBN Agency

⁵. Books in Print

- امکان مدیریت حق مولف از طریق شابک؛
 - امکان گردآوری اطلاعات فروش از طریق شابک؛
 - سهولت پیگیری امانت بین کتابخانه‌های از طریق نظام شابک.

و امتیازهای دیگری که بدون برنامه‌ریزی عملاً جامه عمل نخواهد پوشید. کارآیی نظام شابک در گرو توجه به تحولات صنعت نشر و برآوردن نیازهای این صنعت عظیم و رو به رشد است. نظام شابک بدون توجه به این تحولات، عملاً در بلندمدت کارآیی خویش را از دست می‌دهد و ممکن است در رقابت با استانداردها و ابزارهای جدید از گردونه رقابت خارج شود. بنابراین هم سازمان جهانی شابک نیاز دارد به‌طور مستمر تحولات و رخدادهای دنیای نشر را بررسی و رصد کند و هم مؤسسه‌های ملی شابک باید در انجام وظایف و فعالیت‌های خویش دقت بیشتری به‌کار گیرند. یکی از پیش‌شرط‌های اصلی رسیدن به کارآیی نظام شابک، تحلیل وضعیت موجود و شناخت بهتر آن می‌باشد. اطلاعات درست و دقیق درباره فعالیت مؤسسه‌های ملی، می‌تواند در برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری‌های کلان نظام شابک بسیار تاثیرگذار و مفید باشد. پژوهش حاضر با هدف تحلیل وضعیت و جایگاه نظام شماره‌گذاری استاندارد بین‌المللی کتاب (شابک) در بین کشورهای عضو و نحوه عمل مؤسسه‌های ملی به وظایف محوله از سوی سازمان جهانی شابک در پی پاسخ به سئوالات زیر انجام شده است:

۱. وضعیت مدیریت نظام شابک و اجرای وظایف محوله از سوی سازمانی جهانی، در کشورهای عضو چگونه است؟
 ۲. دامنه استفاده از نظام شابک و کاربردهای آن در کشورهای عضو نظام شابک چیست؟
 ۳. میزان آگاهی ناشران کشورهای عضو از نظام شابک چقدر است و راه‌های افزایش آن چیست؟
 ۴. دلایل عدم استفاده از شابک در کشورها عضو چیست؟
 ۵. روش‌های افزایش انگیزه و بهبود نظام شابک از دیدگاه کشورهای عضو چیست؟
 ۶. ساختار سازمانی مؤسسه‌های ملی چیست و سازمان‌های حامی نظام شابک کدامند؟
- جستجوی پایگاه‌های اطلاعاتی داخلی و خارجی نشان می‌دهد هیچ پژوهشی در سطح ملی و بین‌المللی در خصوص مدیریت نظام شابک انجام نشده و مطالعات اندکی در خصوص وضعیت استفاده از نظام شابک، شاپا (ISSN) و شناسگر شی دیجیتالی^۶ (DOI) در ایران انجام شده است.
- مطلبی (۱۳۷۷) در پژوهشی چگونگی استفاده از شماره استاندارد بین‌المللی کتاب از سوی ناشران ایرانی و عوامل موثر بر افزایش کارآیی نظام شابک در ایران را مورد مطالعه قرار داده است. بر اساس یافته‌های پژوهش ۸۸/۴ درصد از ناشران کشور عضو نظام شابک هستند و ۴۷ درصد ناشران هیچ گونه آگاهی از شابک ندارند و یا آگاهی آنها در حد بسیار پایینی است و تنها ۱۹/۵۱ درصد آگاهی نسبتاً بالایی دارند. در حدود ۲/۱ درصد کتاب‌ها با شابک نامعتبر منتشر می‌شود. ۷۵ درصد از ناشران ایرانی معتقد بودند شابک هیچ کاربردی ندارد و تنها ۲۵ درصد آنرا برای فروش، انبارگردانی و اطلاع‌رسانی مفید ارزیابی کردند. تقریباً ۹/۱۴ درصد ناشران ایرانی مواد غیرچاپی منتشر می‌کنند و تنها ۱۳/۱ درصد ناشران تولید کننده مواد غیرچاپی، از شابک استفاده می‌کنند که عواملی چون پراکندگی، ناشناس بودن و عدم اطلاع کافی از نظام شابک موجب عدم استفاده آنها شده است.
- مطلبی (۱۳۸۸) در مقاله‌ای با هدف کشف چگونگی استفاده از شابک توسط ناشران ایرانی و شناسایی عواملی که باعث افزایش کارآیی نظام شابک در ایران منتشر می‌شود نشان داد آگاهی ناشران ایرانی از شابک بسیار کم است و عواملی چون دوری محل فعالیت از مرکز، احساس بی‌نیازی و کاربردی نبودن شابک در ایران باعث بی‌رغبتی ناشران برای استفاده از شابک شده است. اکثر ناشران معتقدند که شابک هیچ کاربردی ندارد و درصد کمی هم آن را برای کارهایی چون فروش، انبارگردانی، توزیع و اطلاع‌رسانی مفید می‌دانند.

^۶. Digital Object Identifier

عظیمی (۱۳۸۲) در پژوهش وضعیت شاپا و میزان استفاده از آن در پبایندهای چاپی ایران را مورد مطالعه قرار داد. نتایج نشان می‌دهد که آگاهی و آشنایی ناشران از شاپا کم است و در مجموع عواملی چون دوری محل فعالیت، احساس عدم نیاز، کمبود وقت و عدم اطلاع از کاربرد این شماره باعث شده تا رغبتی برای دریافت و در نهایت استفاده از آن نداشته باشند. حدود ۴۳/۴ درصد از ناشران عضو هم معتقدند که شاپا هیچ کاربردی ندارد، اما بقیه آن را برای کارهایی چون سفارش، فروش و توزیع، مفید و موثر می‌دانند. در یک نتیجه‌گیری کلی عنوان می‌کند که در ایران به حد شایسته‌ای به شاپا توجه نشده است. تاسیس یک مرکز ملی، اتخاذ تصمیم‌های جدی‌تر از جانب مسئولان امر در زمینه دریافت شماره استاندارد و استفاده علمی از آن را گام موثری برای ارتقاء جایگاه شاپا در ایران می‌داند.

خدمتگزار (۱۳۹۴) پژوهشی با هدف «طراحی سیستم ملی شناسگر دیجیتال اشیاء و موجودیت‌های اطلاعاتی و ارائه راهکارهای کاربردی» انجام داد. این پژوهش از نظر الگوی پارادایمی عملگرا، از نظر جهت‌گیری کاربردی و از نظر افق زمانی مقطعی است. نتایج نشان داد که طراحی مفهومی انجام شده، ضمن اعتبار بالا، راهکارهای کاربردی و معتبری را برای شناسایی همزمان موجودیت‌ها در دو سطوح قالب و آیتم اینترنتی و تخصیص شناسگر دیجیتال با حفظ مشخصه اصلی یکتایی شناسگر، مکانیزم وضوح چندگانه مبتنی بر ثبات نقاط دسترسی و مکانیزم کشف تخلف نقض حقوق مالکیت موجودیت‌های شناسایی شده ارائه داده است. نتایج این پژوهش می‌تواند توسط پژوهشگران حوزه علوم و فناوری اطلاعات، مجریان این سیستم‌ها در سطح جهان، سیاستگذاران محیط دیجیتال بومی در ایران و کاربران حوزه‌های بالفعل و بالقوه کاربرد شناسگرهای دیجیتالی مورد استفاده قرار گیرد.

روش‌شناسی

روش تحقیق مورد استفاده در پژوهش حاضر پیمایشی است. جامعه آماری مورد نظر در این پژوهش تمامی نمایندگان سازمان جهانی شابک (مؤسسات ملی عضو) در سطح بین‌المللی است که نزدیک به ۱۶۰ کشور می‌باشند. با کمک سازمان جهانی شابک، پرسشنامه برای تمام کشورهای فعال ارسال شد و با توجه به فعال نبودن درصدی از کشورهای عضو نظام شابک هستند، و یا تعاملی با سازمان جهانی و همچنین سایر کشورهای عضو ندارند، از بین ۱۶۰ نمایندگی، با وجود پیگیری‌های متعدد سازمان جهانی و پژوهشگران تنها ۶۶ نماینده^۷ که فعالیت بیشتر دارند، به پرسشنامه ارسالی پاسخ دادند. ابزار گردآوری داده‌ها نیز پرسشنامه پژوهشگر ساخته بود که با مطالعه منابع اطلاعاتی مرتبط و تجربه پژوهشگران نسخه اولیه آن تدوین شد. پرسشنامه پس از بررسی از سوی پژوهشگران، به منظور سنجش روایی صوری در اختیار رئیس سازمان جهانی شابک (استیلا گرافیت^۸) و رئیس سابق سازمان (هارتموت والراونز^۹) قرار گرفت^{۱۰} و نظرات اصلاحی آنها در پرسشنامه اعمال و سؤال‌هایی که مبهم بودند و یا نیاز به اصلاح یا توضیح اضافی داشتند، بازبینی و اصلاح شدند. برای محاسبه پایایی پرسشنامه نیز از روش آلفای کرونباخ استفاده شد نتیجه حاصل ۰/۹۲ بود بنابراین پایایی پرسشنامه مورد تأیید قرار گرفت. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها نیز از روش آمار توصیفی نظیر فراوانی، درصد، و... استفاده شده است.

۷. الجزایر، بوسنی و هرزگوین، برزیل، بلغارستان، کامبوج، کانادا (بخش فرانسوی)، جامعه کارائیب، کاستاریکا، کرواسی، قبرس، جمهوری چک، دانمارک، تکوادور، مصر، استونی، فرانسه، آلمان، جبل‌الطارق، هایتی، هنگ کنگ، مجارستان، اندونزی، ایران، فلسطین اشغالی، ایتالیا، اردن، قرقیزستان، لتونی، لبنان، لوگزامبورگ، مقدونیه، مالدو، مالزی، مالی، مولداوی، مونتنگرو، نامیبیا، هلند، نیوزیلند، نروژ، فلسطین، فلپین، ارمنستان، جمهوری کوزو، جمهوری صرب بوسنی، رومانی، روسیه، صرب، سیشل، سیرالئون، سنگاپور، اسلوانی، اقیانوس آرام جنوبی، اسپانیا، سرلانکا، سوئد، سوئیس، سوریه، تایلند، تانزانیا، تایلند، اگاندا، انگلیس، ایالت متحده آمریکا و ویتنام.

۸. Stella Grefith

۹. Hartmut Walrave

۱۰. در اینجا بر خود لازم می‌دانیم از خانم استلا گریفیت و هارتموت والراونز که با راهنمایی‌های ارزشمند خویش پژوهشگران را در تهیه پرسشنامه کمک کردند و همچنین نیک وود (Nick Wood) که در جمع‌آوری همواره یار و یاورمان بودند، سپاس قلبی خویش را اعلام کنیم.

تجزیه و تحلیل اطلاعات

در این مطالعه ۶۶ مؤسسه ملی شابک از کشورهای مختلف جهان مشارکت داشته و پرسشنامه را تکمیل کرده‌اند. قدیمی‌ترین مؤسسه عضو مشارکت‌کننده انگلیس (۱۹۶۹) و جدیدترین آن آگاندا (۲۰۱۰) بوده است. سایر موارد ۱۶ مؤسسه بین سال‌های ۱۹۶۹ الی ۱۹۷۸، ۱۵ مؤسسه بین سال‌های ۱۹۷۹ الی ۱۹۸۸، ۱۹ مؤسسه بین سال‌های ۱۹۸۹-۱۹۹۸، ۱۱ مؤسسه بین ۱۹۹۹ الی ۲۰۰۸ و یک مؤسسه بعد از سال ۲۰۰۹ به عضویت نظام شابک درآمده‌اند.

وضعیت مدیریت نظام شابک و اجرای وظایف محوله از سازمان جهانی به کشورهای عضو

جدول ۱. توزیع فراوانی عضویت ناشران در نظام شابک، کتاب دارای شابک، منابع غیرکتابی دارای شابک و استفاده از رمزیننه از دیدگاه

مؤسسه‌های ملی شابک

استفاده از رمزیننه (رمزیننه)		منابع غیرکتابی دارای شابک		کتاب‌های دارای شابک		ناشران عضو شابک		تعداد امتیاز
						درصد	تعداد	
درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	
۷/۶	۵	۷/۶	۵	۰	-	۰	-	هیچ
۹/۱	۶	۳۶/۴	۲۴	۴/۵	۳	۱/۵	۱	۱ تا ۲۰ درصد
۳	۲	۴/۵	۳	۷/۶	۵	۴/۵	۳	۲۱ تا ۴۰ درصد
۱۰/۶	۷	۹/۱	۶	۴/۵	۳	۴/۵	۳	۴۱ تا ۶۰ درصد
۱۵/۲	۱۰	۷/۶	۵	۹/۱	۶	۱۳/۶	۹	۶۱ تا ۸۰ درصد
۲۸/۸	۱۹	۴/۵	۳	۵۳	۳۵	۵۷/۶	۳۸	بالای ۸۱ درصد
۲۵/۸	۱۷	۳۰/۳	۲۰	۲۱/۲	۱۴	۱۸/۲	۱۲	بدون پاسخ
۱۰۰	۶۶	۱۰۰	۶۶	۱۰۰	۶۶	۱۰۰	۶۶	جمع و درصد

بر اساس داده‌های جدول شماره ۱، ۵۷/۶ درصد مؤسسه‌های ملی اعلام کرده‌اند، بالای ۸۱ درصد ناشران کشورشان عضو نظام شابک هستند، ۱۳/۶ درصد ناشران عضو کشورشان را بین ۶۱-۸۰ درصد، و ۴/۵ درصد بین ۴۱ تا ۶۰، ۴/۵ درصد و بین ۲۱ تا ۴۰ درصد و ۱/۵ درصد ناشران عضو را زیر ۲۰ درصد ناشران اعلام کرده‌اند. از نظر درج شابک در کتاب‌های منتشر شده، ۵۳ درصد مؤسسه‌ها این میزان را بالای ۸۱ درصد، ۹/۱ درصد بین ۶۱ تا ۸۰ درصد، ۷/۶ درصد بین ۲۱ تا ۴۰ درصد، ۴/۵ درصد بین ۴۱ تا ۶۰ درصد و تنها ۴/۵ درصد زیر ۲۰ درصد اعلام کرده‌اند.

۳۶/۴ درصد از مؤسسه‌ها منابع غیرکتابی دارای شابک در کشورشان را بین ۱ تا ۲۰ درصد، ۹/۱ درصد بین ۴۱ تا ۶۰ درصد، ۷/۶ درصد بین ۶۱ تا ۸۰، ۴/۵ درصد بین ۲۱-۴۰ درصد و بالای ۸۱ درصد و در نهایت ۷/۶ درصد مؤسسه‌ها اعلام کرده‌اند از شابک برای این منابع استفاده نمی‌شود.

۲۸/۸ درصد کشورها بالای ۸۱ درصد کتاب‌هایشان با رمزیننه تولید می‌شوند و سایر مؤسسه‌ها اعلام کرده‌اند: ۱۵/۲ درصد بین ۶۱ تا ۸۰، ۱۰/۶ درصد بین ۴۱ تا ۶۰ درصد، ۹/۱ درصد بین ۱ تا ۲۰ درصد، ۳ درصد بین ۲۱-۴۰ درصد. در سؤال‌های دیگری از پرسشنامه هزینه اختصاص شابک، استفاده از رمزیننه و کتاب‌های فاقد شابک مورد سؤال قرار گرفت. بر اساس داده‌های ارائه شده از سوی مؤسسه‌های ملی، از بین ۶۶ نمایندگان، تنها ۲۸ کشور (۴۲ درصد) شابک را به صورت رایگان در اختیار ناشران قرار می‌دهند و ۲۷ کشور (۴۰ درصد) رمزیننه برای ناشران تولید می‌کنند. ۲۴ کشور (۳۶ درصد) از بین ۶۶ کشور، برای کتاب‌هایی که شابک نداشته‌اند و یا قبل از پیوستن کشورشان به نظام شابک منتشر شده‌اند، شابک اختصاص می‌دهند. در خصوص نحوه اختصاص شابک برای این آثار، اختصاص شابک بر اساس درخواست ناشران با ۱۵ درصد بیشترین فراوانی را داشته است. سایر روش‌های عبارت بودند از: اختصاص

مستقلانه شابک به آثار از سوی ناشران؛ اختصاص شابک برای آثاری که تنها پس از پیوستن کشور به نظام شابک، بدون شابک منتشر شده‌اند؛ اختصاص شابک در صورت تجدید چاپ؛ درج شابک تنها در کتابشناسی ملی.

جدول ۲. توزیع فراوانی روش‌های نگهداری سوابق شماره‌های اختصاص یافته در مؤسسه‌های ملی

عدم انجام		انجام		تعداد	نوع فعالیت
درصد	تعداد	درصد	تعداد		
۴۷	۳۰	۵۳	۳۵		انتشار فهرست شناسه‌های اختصاص یافته به ناشران
۳۹/۴	۲۶	۶۰/۶	۴۰		تولید بانک اطلاعاتی کتابشناختی برای منابع دارای شابک
۵۷/۶	۳۷	۴۲/۴	۲۸		تصحیح شابک‌های نامعتبر و نگهداری شناسه‌ها
۲۵/۸	۱۷	۷۴/۲	۴۹		ارسال اطلاعات ناشران عضو برای درج در راهنمای بین‌المللی ناشران

بر اساس داده‌های جدول ۲، سوابق شماره‌های اختصاص یافته به ناشران به روش‌های زیر در مؤسسه‌های ملی نگهداری می‌شود: انتشارات فهرست شناسه‌های اختصاص یافته به ناشران (۵۳ درصد)؛ ایجاد بانک اطلاعاتی کتابشناختی منابع دارای شابک (۶۰/۶ درصد) و ارسال اطلاعات ناشران عضو به سازمان جهانی برای درج در راهنمای بین‌المللی ناشران^{۱۱} (۷۴/۲ درصد). در این میان تنها ۴۲/۴ درصد موسسه‌ها، شابک‌های غلط اختصاص یافته از سوی ناشران را اصلاح می‌کنند.

بر اساس داده‌های ارائه شد از سوی مؤسسه‌های ملی، از بین جامعه مورد مطالعه تنها ۷ کشور (۱۰/۶ درصد) با تغییر استاندارد شابک از ۱۰ به ۱۳ رقم دچار مشکل شدند. مشکلات مطرح شده، عبارت بودند از: عدم آگاهی ناشران از تغییر ایجاد شده در استاندارد؛ تبدیل نادرست شابک ۱۰ به ۱۳ رقم؛ قراردادن ۹۷۸ در ابتدای شابک ۱۰ رقمی (بدون تغییر رقم کنترل) و استفاده مجدد از شابک‌هایی که قبلاً در شکل ۱۰ رقمی استفاده شده بودند.

دامنه استفاده و کاربردهای نظام شابک

بر اساس استاندارد ایزو ۲۱۰۸، شابک علاوه بر کتاب به اقلام اطلاعاتی مختلفی چون نقشه، میکروفرم‌ها، کتاب‌های گویا و الکترونیکی، چندرسانه‌ای‌ها و... اختصاص می‌یابد. وضعیت استفاده از شابک برای منابع اطلاعاتی در جدول ۴ ارائه شده است.

جدول ۳. توزیع فراوانی دامنه اختصاص شابک برای منابع مختلف اطلاعاتی از سوی مؤسسه‌های ملی

عدم اختصاص شابک		اختصاص شابک		منابعی که شابک به آنها اختصاص می‌یابد
درصد	تعداد	درصد	تعداد	
۰	۰	۱۰۰	۶۶	کتاب
۴۰/۹	۲۷	۵۹/۱	۳۹	نقشه
۷۵/۷	۵۰	۲۲/۷	۱۵	میکروفرم‌ها
۷۲/۷	۴۸	۲۷/۳	۱۸	اسلایدهای آموزشی
۳۶/۴	۲۴	۶۳/۶	۴۲	کتاب‌های گویا
۳۰/۳	۲۰	۶۹/۷	۴۶	انتشارات دیجیتال
۲۵/۸	۱۷	۷۴/۲	۴۹	سی‌دی‌رام
۲۵/۸	۱۷	۷۴/۲	۴۹	چندرسانه‌ای‌ها
۵۹/۱	۳۹	۴۰/۹	۲۷	مجموعه‌ها

¹¹ . Publishers International Information Directory

۶۰/۶	۴۰	۳۹/۴	۲۶	جزوه‌ها
۵۳	۳۵	۴۷	۳۱	نرم‌افزارهای آموزشی

بر اساس جدول شماره ۳، در تمام کشورهای عضو، شابک برای کتاب اختصاص می‌یابد. استفاده از شابک برای سایر منابع در کشورهای مختلف به ترتیب شامل سی‌دی‌رام و چندرسانه‌ای (۷۴/۲ درصد)، انتشارات دیجیتال (۶۹/۷ درصد)، کتاب‌های گویا (۶۳/۶ درصد)، نقشه (۵۹/۱ درصد)، مجموعه‌ها (۴۰/۹ درصد)، جزوه‌ها (۳۹/۴ درصد)، اسلایدهای آموزشی (۲۷/۳ درصد) و میکروفرم‌ها (۲۲/۷ درصد) بوده است.

شابک با توجه به منحصربه‌فرد بودن کاربردهایی متنوعی دارد که در جدول ۴ به وضعیت کاربرد آن پرداخته شده است.

جدول ۴. توزیع فراوانی کاربردهای شابک در کشورهای مختلف

کاربرد شابک	تعداد	درصد
فهرست‌برداری	۵۵	۱۱/۷
توزیع	۵۳	۱۱/۳
جستجوی کتابشناختی	۵۳	۱۱/۳
فراهم‌آوری	۴۹	۱۰/۴
سفارش	۴۴	۹/۴
شناسایی آدرس ناشران	۴۳	۹/۱
مدیریت فرایند نشر	۳۹	۸/۳
کنترل موجودی	۳۸	۸/۱
انبارداری	۲۲	۴/۷
حسابداری	۲۰	۳/۴
تحلیل اطلاعات فروش	۱۹	۴
مدیریت کاربردی	۱۸	۳/۸
امانت بین کتابخانه‌ای	۱۷	۳/۶
جمع و درصد	۴۷۰	۱۰۰

بر اساس جدول ۴، از نظر کاربرد شابک فهرست‌برداری، توزیع، جستجوی کتابشناختی و فراهم‌آوری به ترتیب با ۵۵، ۵۳، ۴۹ و ۵۳ درصد بیشترین و امانت بین کتابخانه‌های، مدیریت کاربردی، تحلیل اطلاعات فروش و حسابداری به ترتیب با ۱۷، ۱۸، ۱۹ و ۲۰ درصد کمترین کاربرد در بین کشورهای مختلف را داشته است.

وضعیت آگاهی ناشران از نظام شابک و روش‌های افزایش آن

جدول ۵. توزیع فراوانی میزان آگاهی ناشران در کشورها مختلف

میزان آگاهی ناشران	تعداد	درصد
خیلی زیاد	۱	۱/۵
زیاد	۲۶	۳۹/۴
متوسط	۲۹	۴۳/۹
کم	۶	۹/۱
خیلی کم	۲	۳

بدون پاسخ	۲	۳
جمع و درصد	۶۶	۱۰۰

بر اساس داده‌های جدول ۵۶، میزان آگاهی ۲۷ درصد ناشران کشورهای عضو از نظام شابک زیاد، ۲۹ درصد متوسط و ۸ درصد کم بوده است.

جدول ۶: توزیع فراوانی روش‌های افزایش آگاهی ناشران از نظر مؤسسه‌های ملی

روش‌های افزایش آگاهی	تعداد	درصد
تولید راهنما	۳۶	۳۵
سازماندهی کارگاه آموزشی	۳۳	۳۲
استفاده از رسانه‌های همگانی	۳۰	۲۹/۱
استفاده از فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی (نظیر فیس‌بوک، یوتیوب و ...)	۴	۳/۹
جمع و درصد	۱۰۳	۱۰۰

بر اساس داده‌های جدول ۶، از دیدگاه نمایندگان مؤسسه‌های ملی تولید راهنما با ۳۵ درصد، سازماندهی کارگاه آموزشی با ۳۲ درصد، استفاده از رسانه‌های همگانی با ۲۹/۱ درصد و استفاده از فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی با ۳/۹ درصد مهم‌ترین روش‌های افزایش آگاهی ناشران می‌باشد.

دلایل عدم استفاده از شابک توسط ناشران در کشورهای عضو

جدول ۷: توزیع فراوانی دلایل عدم استفاده ناشران از شابک در کشورهای مختلف

دلایل عدم استفاده از شابک	تعداد	درصد
کم‌دقتی ناشران	۲۶	۴۴/۱
آگاهی کم ناشران از کارکرد شابک	۱۱	۱۸/۶
کاربردی نبودن شابک	۱۰	۱۶/۹
هزینه‌بر بودن شابک	۶	۱۰/۲
دسترسی نامناسب به موسسه ملی شابک	۴	۶/۸
سایر	۲	۳/۴
جمع و درصد	۵۹	۱۰۰

بر اساس داده‌های جدول ۷، کم‌دقتی ناشران (با ۴۴/۱ درصد)، آگاهی کم ناشران از کارکردهای شابک (با ۱۸/۶ درصد) و کاربردی نبودن آن (با ۱۶/۹ درصد) از مهم‌ترین دلایل عدم استفاده ناشران از شابک بوده‌اند. سایر دلایل عبارت بودند از: هزینه‌بر بودن استفاده از شابک (با ۱۰/۲ درصد) و دسترسی نامناسب به موسسه ملی شابک (با ۶/۸ درصد).

روش‌های افزایش انگیزه و راه کارهای بهبود نظام شابک

در سؤالی دیگر روش‌های افزایش انگیزه ناشران در استفاده از شابک مورد سؤال قرار گرفت. ۴۳/۹ درصد مؤسسه‌های ملی، برگزاری کارگاه و همایش برای آشنایی بیشتر ناشران با کارایی شابک را مهم‌ترین روش افزایش انگیزه ناشران برای استفاده از شابک عنوان کرده‌اند. سایر پیشنهادها به ترتیب عبارت بودند از: استفاده از رسانه‌های جمعی برای

اطلاع‌رسانی در بارهٔ شابک (۵/۱۰ درصد)؛ همکاری با اتحادیه‌های صنفی مرتبط با نشر و آشنا کردن آنها با نظام شابک (۷ درصد)؛ رایگان شدن شابک، اختصاص رایگان رمزینه، و تولید جزوات آموزشی (هر یک با ۵/۳ درصد)؛ ایجاد وبسایتی از کتاب‌های دارای شابک، انتشار راهنمای کتاب‌های منتشر شده با شابک به صورت سالانه، کاهش هزینه‌های اختصاص شابک و توجه به درآمد مالی نمایندگان شابک در کشورها (هر یک با ۳/۵ درصد)؛ و آموزش نمایندگان ملی شابک، اختصاص راحت شابک به ناشران، وجود ضمانت اجرایی قانونی برای تضمین استفاده از شابک، برقرار کردن ارتباط بین شابک و کپی‌رایت برای نشان دادن اهمیت شابک و ایجاد وب سایت اطلاع‌رسانی برای شابک (هر یک با ۱/۸ درصد).

آخرین سؤال مطالعه حاضر به بررسی نگرش مؤسسه‌های ملی در بارهٔ راه‌کارهای بهبود نظام شابک در جهان اختصاص داشت. بر اساس پاسخ‌های ارائه شده، اطلاع‌رسانی از طریق رسانه‌های همگانی در بارهٔ فواید و کاربردهای شابک (با ۲۷/۹ درصد) و برگزاری کارگاه‌ها آموزشی و همایش‌های منطقه‌ای و بین‌المللی (۲۵/۶ درصد) مهم‌ترین پیشنهادات مؤسسه‌های ملی بوده است. سایر راه‌کارها به ترتیب عبارت بودند از: ایجاد راهنما مناسب، و استفاده از امکانات وب ۲ و شبکه‌های اجتماعی نظیر فیس بوک و یوتیوب برای اطلاع‌رسانی (هر یک با ۹/۳ درصد)؛ اطلاع‌رسانی به ناشران در خصوص ارزش افزوده نظام شابک برای آنان، و ایجاد یک وب سایت مناسب (با ۴/۷ درصد)؛ ساده‌سازی دریافت شابک، آموزش کارکنان کشورهای عضو، فراهم کردن مشارکت همه کشورهای عضو در همایش سالانه، شناخت دقیق صنعت نشر از سوی مؤسسه‌های مؤسسه‌های ملی و توجه به آن در فرایند عمل، ایجاد پایگاه‌هایی نظیر کتاب‌های در دست چاپ^{۱۲} در کشورها و استفاده از آن توسط عمده‌فروشان، ترغیب عمده‌فروشان به استفاده از شابک در فرآیندهای خویش، حضور مؤسسه‌های ملی شابک در رخدادهای مهم مرتبط با کتاب نظیر نمایشگاه کتاب و ارائه اطلاعات مناسب به دست‌اندرکاران نشر، و در نهایت کمک‌های بیشتر به کشورهای تازه عضو از طریق بازدید از سایر کشورها و برگزاری کارگاه آموزشی (هر یک با ۲/۳ درصد).

ساختار سازمانی مؤسسات ملی و سازمان‌های حامی نظام شابک

در جدول شماره ۲، به ساختار سازمانی و وضعیت حمایت سازمان‌ها و نهادها از نظام شابک پرداخته شده است.

جدول ۹. توزیع فراوانی ساختار سازمانی مؤسسه‌های ملی شابک

ساختار سازمانی	تعداد	درصد
سازمانی مستقل	۷	۱۰/۶
زیر نظر وزارت فرهنگ	۱۰	۱۵/۲
زیر نظر کتابخانه ملی	۳۸	۵۷/۶
زیر نظر اتحادیه ناشران	۱۰	۱۵/۲
سایر	۱	۱/۵
جمع	۶۶	۱۰۰

بر اساس اطلاعات جدول ۹، از نظر ساختار سازمانی، ۵۷/۶ درصد مؤسسه‌های ملی زیر نظر کتابخانه ملی ایران، ۱۵/۲ درصد زیر نظر وزارت فرهنگ، ۱۵/۲ درصد زیر نظر اتحادیه ناشران، و ۱۰/۶ درصد به صورت سازمانی مستقل اداره می‌شوند.

¹². Books in Print

جدول ۱۰. توزیع فراوانی سازمان‌های حامی توسعه نظام شابک در کشورهای مختلف

سازمان‌های حامی	تعداد	درصد
اتحادیه ناشران	۳۰	۲۵/۴
کتابخانه ملی	۴۵	۳۸/۱
شبکه کتابخانه‌های عمومی	۱۰	۸/۵
سازمان ملی استاندارد	۶	۵/۱
موسسه شابم	۷	۵/۹
موسسه ملی EAN	۱۲	۱۰/۲
سایر	۸	۶/۸
جمع و درصد	۱۱۸	۱۰۰

بر اساس داده‌های جدول ۱۰، کتابخانه ملی و اتحادیه ناشران به ترتیب با ۳۸/۱ و ۲۵/۴ درصد مهم‌ترین سازمان‌هایی هستند که در توسعه نظام شابک موثر بوده‌اند و سایر موسسه‌ها به ترتیب شامل موسسه ملی EAN، شبکه کتابخانه‌های عمومی، موسسه شابم و سازمان ملی استاندارد بوده‌اند.

بحث و نتیجه‌گیری

بررسی یافته‌ها نشان می‌دهد در ۵۷/۶ درصد کشورها، اکثر ناشران (بالای ۸۱ درصد) عضو نظام شابک هستند که با یافته‌های مطلبی (۱۳۷۷ و ۱۳۷۸) همخوانی دارد. در ۵۳ درصد کشورها، بالای ۸۱ درصد کتاب‌های ناشران با شابک منتشر می‌شود. ۴۴ درصد کشورها، کمتر از ۲۰ درصد منابع غیر کتابتیبشان را با شابک منتشر می‌کنند و تنها ۱۲ درصد ناشران کشورها، بالای ۶۰ درصد از منابع غیر کتابتیبشان با شابک منتشر می‌کنند. با توجه به افزایش روزافزون منابع غیر کتابتیبی و اینکه در آینده نزدیک شکل غالب رسانه‌های اطلاعاتی، به شکل منابع غیر کتابتیبی خواهند بود لازم است در سطح بین‌المللی تلاش گسترده‌ای برای اختصاص شابک برای این آثار مصروف شود. وضعیت استفاده از رمزینه، در میان کشورهای عضو وضعیت مناسبی نیست و تنها ناشران ۲۹ درصد کشورها، بالای ۸۱ درصد شابک‌های خود را به شکل رمزینه روی آثار خود درج می‌کنند. با توجه به کارایی رمزینه در نظام‌های مبادله الکترونیکی کتاب و سایر منابع اطلاعاتی و همچنین فرآیندهای کتابخانه‌ای، عدم استفاده از رمزینه کارایی نظام شابک در سطح بین‌المللی را با مشکلات و محدودیت‌هایی مواجه می‌سازد.

بر اساس یافته‌ها تنها ۱۰/۶ درصد موسسه‌های ملی به صورت مستقل اداره می‌شوند و ۵۷/۶ درصد آنها به کتابخانه ملی وابسته هستند. ارتباط کتابخانه ملی کشورها با ناشران بیشتر در راستای قانون واسپاری کتاب است و در فرآیندهای توزیع، سفارش و همچنین فرآیندهای جاری نشر تاثیر زیادی ندارند. وابستگی نظام شابک به کتابخانه ملی در بیشتر کشورها، سبب شده تا استفاده از شابک روی کتاب بیشتر شکل صوری پیدا کند و تاثیر زیادی در راستای اهداف اصلی شکل‌گیری نظام شابک - که کمک به فرایندها مبادله آثار است - نداشته باشد. کمک به استقلال مؤسسه‌های ملی در بالندگی نظام شابک بسیار موثر خواهد بود.

مؤسسه‌های ملی ۴۲ درصد کشورها، شابک را به صورت رایگان در اختیار ناشران قرار می‌دهند و ۴۰ درصد مؤسسه‌های ملی رمزینه (بارکد) نیز برای ناشران تولید می‌کنند.

تنها ۳۶ درصد کشورها برای کتاب‌هایی که بدون شابک منتشر شده‌اند شابک اختصاص می‌دهند. این مسئله نشان می‌دهد که درصد زیادی از کتاب‌های موجود در کتابخانه‌ها و همچنین بازار فاقد شابک هستند و این مسئله به خودی خود تاثیر منفی در کارایی نظام دارد. برنامه‌ریزی دقیق‌تر از سوی مؤسسه‌های ملی، با همکاری نهادهای مرتبط نظر اتحادیه ناشران، کتابخانه ملی و ... در درج شابک برای آثار فاقد شابک در افزایش کارایی شابک موثر خواهد بود.

۵۳ درصد مؤسسه‌های ملی فهرست شناسه‌های اختصاص یافته به ناشران را منتشر و ۶۰/۶ درصد برای منابع دارای شابک بانک اطلاعاتی کتابشناختی تولید کرده‌اند.

اصلاح شابک‌های نامعتبر استفاده شده از سوی ناشران نیز تنها در ۴۲/۴ درصد کشورها صورت می‌گیرد. وجود درصد قابل توجهی شابک نامعتبر و عدم اصلاح آنها، در عمل کارایی نظام شابک را با مشکلاتی مواجه می‌سازد و اعتماد به آنرا در سطح بین‌المللی کاهش می‌دهد. مؤسسه‌های ملی لازم است اصلاح شابک‌های نامعتبر استفاده شده از سوی ناشران را با دقت بیشتری کنترل و نسبت به رفع آنها اقدام کنند.

ارسال اطلاعات ناشران عضو به سازمان جهانی برای درج در راهنمای بین‌المللی ناشران از سوی ۷۴/۲ درصد کشورها صورت می‌گیرد. جمع‌آوری اطلاعات ناشران عضو و سازماندهی آنها در یک بانک جامع و دسترس‌پذیر کردن آن، ارزش افزوده زیادی را برای صنعت نشر و همچنین نظام شابک ایجاد می‌کند. ولی با وجود جمع‌آوری اطلاعات ناشران عضو از سوی سازمان جهانی، اقدام موثری برای دسترسی راحت به این اطلاعات در سطح بین‌المللی صورت نگرفته است.

۱۰۰ درصد مؤسسه‌های ملی برای کتاب‌های منتشر شده، شابک اختصاص می‌دهند. این در حالی است که با وجود توسعه روزافزون صنعت رسانه‌های غیرچاپی و علاقه‌مندی فزاینده مردم به استفاده از این آثار، درصد قابل توجهی از این منابع با شابک منتشر نمی‌شوند. به‌عنوان نمونه بر اساس نظرات مؤسسه‌های ملی تنها ۴۷ درصد از مؤسسه‌های ملی برای نرم‌افزارهای آموزشی، ۷۴/۲ درصد برای چندرسانه‌ها، ۶۹/۷ درصد برای انتشارات دیجیتال، ۶۳/۶ درصد برای کتاب‌های گویا شابک اختصاص می‌دهند. البته این درصدها مربوط به اختصاص شابک از سوی مؤسسه‌های ملی نه درصد از شابک برای این منابع است و مطمئناً این درصد بسیار پایین‌تر است.

از نظر کاربرد شابک، فهرست‌برداری، توزیع، جستجوی کتابشناختی به ترتیب با ۵۵، ۵۳، و ۵۳ درصد بیشترین کاربرد و امانت بین کتابخانه‌های، مدیریت کاربردی، و تحلیل اطلاعات فروش به ترتیب با ۱۷، ۱۸، و ۱۹ درصد کمترین کاربردها را در بین کشورهای مختلف دارد. نتایج مطالعه حاضر با پژوهش مطلبی (۱۳۷۷ و ۱۳۷۸) که معتقد است ۷۵ درصد ناشران شابک را فاقد هر گونه کاربردی مری‌دانند همخوانی دارد. مطلبی معتقد است تنها ۲۵ درصد ناشران برای فروش، انبارگردانی و اطلاع‌رسانی مفید ارزیابی کردند. این نتایج با نتایج مطالعه عظیمی (۱۳۸۲) نیز تا حدودی همخوانی دارد. بر این اساس تقریباً نصف ناشران معتقدند شاپا هیچ کاربردی ندارد و بقیه آن را برای کارهایی چون سفارش، فروش و توزیع، مفید و موثر می‌دانند.

تنها ۱۰/۶ درصد ناشران در فرآیند انتقال شابک ۱۰ رقمی به ۱۳ رقمی با مشکلات مواجه شده‌اند که بیشتر ناشی از اطلاعات کم ناشران از این تغییر و همچنین اطلاع‌رسانی ضعیف در خصوص تغییر استاندارد بوده است.

میزان آگاهی ۲۷ درصد ناشران کشورهای عضو از نظام شابک زیاد، ۲۹ درصد متوسط و ۸ درصد کم بوده است که با نتایج مطلبی (۱۳۷۷ و ۱۳۷۸) همخوانی دارد. بر اساس مطالعه مطلبی (۱۳۷۷ و ۱۳۷۸) ۴۷ درصد ناشران یا آگاهی ندارند و یا آگاهی آنها در حد بسیار پایینی است. مطالعه عظیمی (۱۳۸۲) بر روی استفاده از شاپا نشان دارد که آگاهی ناشران از این استاندارد بسیار پایین است که این نتایج نیز با نتایج مطالعه حاضر همخوانی دارد. همچنین کم دقتی ناشران (با ۴۴/۱ درصد)، آگاهی کم ناشران از کارکردهای شابک (با ۱۸/۶ درصد) و کاربردی نبودن آن (با ۱۶/۹ درصد) از مهم‌ترین دلایل عدم استفاده ناشران از شابک بوده است. کارایی نظام بین‌المللی شابک در سایه اطلاع‌رسانی مناسب و آشنایی تمام دست‌اندرکاران صنعت نشر و کتابخانه‌ها با قابلیت‌های آن امکان‌پذیر است و سازمان جهانی با همکاری مؤسسه‌های ملی باید اطلاع‌رسانی وسیعی در این خصوص انجام دهند. مؤسسه‌های ملی هم نقش راهنمای مناسب (۳۵ درصد)، برگزاری کارگاه‌های آموزشی (۳۲ درصد) و استفاده از رسانه‌های همگانی و محیط مجازی (۳۳ درصد) عنوان کرده‌اند که نشان از اهمیت آنها در آگاهی‌رسانی است.

کتابخانه ملی و اتحادیه ناشران مهم‌ترین سازمان‌هایی هستند که در توسعه نظام شابک موثر بوده‌اند. وابستگی درصد زیادی از موسسه‌های ملی به کتابخانه ملی و عدم استقلال آنها، هم فرصت محسوب می‌شود و هم تهدید. فرصت از این نظر که دغدغه‌های مالی ندارند و با گروهی از ناشران در ارتباط هستند؛ ولی همین وابستگی به خاطر تامین مالی مؤسسه‌های ملی از سوی کتابخانه ملی سبب شده تا خلاقیت و نوآوری از موسسه‌های ملی گرفته شود و تحولات مهمی را در کشورهای مختلف شاهد نباشیم.

۴۳/۹ درصد مؤسسه‌های ملی مهم‌ترین روش افزایش انگیزه ناشران در استفاده از شابک را برگزاری کارگاه‌های و همایش‌های برای آشنایی بیشتر ناشران با کارآیی شابک، عنوان کرده‌اند؛ و همچنین اطلاع‌رسانی از طریق رسانه‌های همگانی در باره فواید و کاربردهای شابک و برگزاری کارگاه‌ها آموزشی و همایش‌های منطقه‌ای و بین‌المللی مهم‌ترین پیشنهادات مؤسسه‌های ملی برای بهبود نظام شابک در جهان بوده است. این پیشنهادات همچنان نشان از ضرورت اطلاع‌رسانی در کشورهای مختلف جهان می‌دهد.

با شکل‌گیری رسانه‌های جدید نظر کتاب‌خوان‌های الکترونیکی^{۱۳} نظیر کیندل^{۱۴}، پن‌دیجیتال^{۱۵}، هن‌ون^{۱۶}، سونی ریدرز^{۱۷} و به عبارتی رایانه‌های تبلت^{۱۸} بسیاری از تولیدکنندگان کتاب‌های، این کتابخوان‌ها خود را بی‌نیاز از شابک می‌دانند و تمایلی به استفاده از آن ندارند. همانطور که این مسئله در پرسشنامه تکمیل شده از سوی کشور ایالات متحده نیز مورد تاکید قرار گرفته بود. شکل‌گیری استانداردهای جدید نظر DOI برای آثار دیجیتال، و ISAN برای منابع چندرسانه‌ای (هر چند با نظام شابک سازگار هستند) و همچنین یکسانی بیش از حد شماره شابک با شماره EAN موجودیت نظام شابک را با تهدید همراه می‌کند و اگر نظام شابک بازتعریفی از ماهیت، ساختار، عملکردها، و کارآیی خویش نداشته باشد در آینده نه‌چندان دور با مشکلات بیشتر مواجه خواهد بود.

با توجه به رشد روزافزون منابع غیرکتابی و پایین بودن استفاده از شابک برای این آثار - که به نظر می‌رسد بیشتر ناشی از آگاهی کم تولیدکنندگان این آثار باشد - سازمان باید راهنمایی بسیار ساده و کاربردی را با همکاری مؤسسه‌های ملی تولید و در دسترس همه مؤسسه‌های ملی قرار دهد. برنامه‌ریزی برای اطلاع‌رسانی در خصوص شابک و کاربردهای آن از طریق ایجاد سایت مناسب چند زبانه (متناسب با جایگاه نظام بین‌المللی شابک)، تولید جزوات راهنمای مختصر کاربردی در سطح کشورهای مختلف، برگزاری کارگاه‌های آموزشی و همایش‌های منطقه‌ای در کشورهای مختلف، حضور در نمایشگاه‌های کتاب و اطلاع‌رسانی در خصوص نظام شابک، استفاده درست از رسانه‌های همگانی و محیط مجازی به‌ویژه شبکه‌های اجتماعی نظیر فیس‌بوک و توییتر و ... می‌تواند در کارآیی نظام شابک موثر باشد.

به نظر می‌رسد نظام جهانی شابک با توجه به تحولات جدید صنعت نشر، باید بازتعریفی از اهداف، ساختار و همچنین ارتباطش با سایر نظام‌های شماره‌گذاری داشته باشد. نظام شابک در آغاز برای کتاب‌های چاپی ایجاد شد، و امروز حضور آنرا تقریباً در همه منابع اطلاعاتی اعم از چاپی و غیر چاپی می‌بینیم. این در حالی است که این نظام از نظر شماره‌گذاری همپوشانی بسیاری با سایر نظام‌ها (DOI، ISAN، EAN و...) دارد ولی ارزش افزوده‌ای که به آنها اضافه می‌کند کاملاً مشخص نیست.

منابع

۱ خدمتگزار، حمیدرضا (۱۳۹۴) طراحی نظام ملی شناسگر دیجیتال اشیاء اطلاعاتی. پایان نامه دکتری مدیریت فن‌آوری اطلاعات. پژوهشگاه علوم و فن‌آوری اطلاعات ایران.

13 . Book e-reader

14 . Kindle

15 . Pandigital

16 . Hanvon

17 . Sony Readers

18 . Tablet Computer

- ۲ سازمان جهانی شابک. (۱۳۸۶). راهنمای شماره استاندارد بین المللی کتاب و موسیقی. (د. مطلبی، مترجم و ح. مختاری معمار، ویراستار) تهران: موسسه خانه کتاب.
- ۳ عظیمی، ک. (۱۳۸۲). بررسی وضعیت شاپا در نشر پبایندهای ایران. فصلنامه کتاب. دوره ۱۴ (۳)، ش ۵۵: ۲۷-۳۸.
- ۴ مطلبی، د. (۱۳۷۷). بررسی وضعیت شابک در ایران. پایان نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع رسانی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران شمال.
- ۵ مطلبی، د. (۱۳۷۸). وضعیت شابک (ISBN) در نشر ایران. علوم اطلاع رسانی. دوره ۱۴ (۳): ۱-۱۲.
- 6 International ISBN Agency. (2012). *ISBN User's Manual*. Retrieved December 19, 2015, from [isbn-international: https://www.isbn-international.org/sites/default/files/ISBN%20Manual%202012%20-corr.pdf](https://www.isbn-international.org/sites/default/files/ISBN%20Manual%202012%20-corr.pdf)
- 7 The ISBN: A Good Tool Sorely Misused. (1990). *Collection Building*, 10(1/2): 74-77.

Management System of ISBN around the World: An Analysis

Darush Matlabi *

PhD in Knowledge and Information Science;

Adjunct professor, Faculty of Psychology and Educational Sciences, Azad university bench of Yadegar Imam Sharerey

Mehdi Alipour-Hafezi

PhD in Knowledge and Information Science;

Adjunct professor, Faculty of Psychology and Educational Sciences, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran

Abstract

Purpose: The main purpose is to analyze the management system of ISBN between the member countries and also to explore how national institutions work according to functions suggested by ISBN International Agency.

Methodology: The method of the research is survey and the statistical population is the total delegacies of the ISBN Agency including 160 countries which 66 active delegacies were answered for the questionnaire. A researcher-developed questionnaire is the main tool for gathering data which then analyzed by descriptive statistic methods like frequency, percentage and the like.

Findings: The findings showed that 42% of the countries offer ISBN to the publishers with no charge. 60.6 % of the countries developed bibliographic databases for works having ISBN. 74.2% represent publisher's information to the International Agency for publishing in Publishers International ISBN Directory (PIID). However, 42.2% of agencies edit erroneous ISBN assigned by the publishers to the works. Copy-cataloging, distribution, bibliographic search are respectively among the best functions. In 27% of the countries, publishers know enough about the ISBN system. As mentioned by the member countries, national libraries and publishers unions are the most important supporters of the ISBN system, workshops and conferences are the most important ways to increase knowledge and motivation of the publishers For using ISBN, and using mass media, instructional workshops, regional and international conferences are the most important strategies for improvement of ISBN system.

Conclusion: ISBN system is not as desired according to efficiency and publishers' incentives for using it. Development of e-book readers and tablets and their incuriosity towards ISBN, some new standards like DOI and ISAN, and similarity of ISBN to EAN are among the threats to ISBN future. It is of high importance for ISBN system to redefine its nature, structure, performance and efficiency.

Keywords: ISBN, International Management, Book Standards, Publishing.